

K některým příčinám poklesu prospěchu při přechodu ze základní školy na gymnázium a střední průmyslové školy

PhDr. MILAN KRATOCHVÍL, Csc.,

PhDr. JIŘÍ MATUŠKA,

Pedagogická fakulta, Hradec Králové

ÚVOD

Období přechodu žáka ze základní školy na gymnázium nebo střední průmyslové školy je již tradičně spojeno s řadou změn v žákově životě. Tyto změny přinášejí s sebou závažné problémy, jež je žák nucen (samostatněji a s pocitem rostoucí zodpovědnosti) řešit. Je třeba říci, že uvedené období je především nedílnou součástí profesionálního vývoje žáka, to znamená procesu postupného vyrovnávání se s úkoly, jež mu společnost vytyčuje během přípravy na budoucí profesi i při jejím vykonávání v určitém společenském systému. Žákovy zájmy se diferencují a prohlubují, vyhraňují, či zcela nově se formují profesionální cíle.

Je známo, že profesionální vývoj žáka je výsledkem neustálého vzájemného působení faktorů individuálních, skupinových a celospolečenských. Tyto faktory je nutné vzít v úvahu, jestliže jsme se rozhodli provést analýzu některých problémů, jimiž je přechod žáka ze základní školy na školu střední těsně provázen.

V našich úvahách nelze zapomínat na zcela specifické faktory vlastní jedinci, především fyzické a psychické zvláštnosti spojené s obdobím dospívání. Žák je mimo jiné vystaven společenskému tlaku, jenž jej nutí rozhodnout se ve třinácti až čtrnácti letech o volbě povolání. Náročnost této volby je ještě stupňována vývojovou složitostí prožívaného období. Určitá oslabenost nervové soustavy, zvýšená senzitivita, nedostatek zkušeností a současně neustálé střetávání se s požadavky okolí ovlivňují ve svých důsledcích správnost volby profese.¹

Dále je nutno vzít v úvahu faktory, které plynou z příslušnosti žáka k určité rodině. Výrazně zde zasahuje do vývoje osobnosti jedna z nejdůležitějších potřeb, potřeba osvobodit se od kontroly a péče rodičů. I přesto však dítě nadále zůstává v trvalém styku s rodiči, i když uvedená věková tendence je častým zdrojem nedorozumění a konfliktů. Volba profese (v našem případě volba typu střední školy) významně souvisí, jak uvádějí sociologické studie,² se stup-

něm vzdělání rodičů, s jejich povoláním, se vzájemnými vztahy mezi rodiči, s jejich systémem hodnot a norem, jež se stávají dětem návykem a později i vnitřní potřebou.

Neméně důležitý ve sledovaném období je emocionální tón vzájemných vztahů mezi členy rodiny, jehož průvodním jevem je i určitý typ kontroly, určitá kázeň, což vede k formování charakteru dítěte-žáka.

Volbu střední školy v neposlední řadě silně ovlivňují i faktory celospolečenské, jako např. společenská prestiž různých povolání, sociální politika, systém odměňování v různých oblastech společenské práce, společenské hodnocení významu kvalifikace apod.

Cílem naší statě není podrobná analýza širokého spektra možných problémů, které provázejí přechod žáka ze základní školy na gymnázium a střední průmyslové školy. Přechod žáků je vždy spojen s nezanedbatelným poklesem školního prospěchu u převážné většiny žáků. Tato skutečnost je dostatečně známa již z minulosti, provází však i současného žáka. Dokladem tohoto tvrzení je i řada článků, které na tuto skutečnost reagují.³

Pokles prospěchu v prvním ročníku středních škol je pedagogické veřejnosti dostatečně znám. Tento jev je mnohafaktorálně podmíněn. Rozhodně nelze souhlasit s domněnkami, jež často zjednodušují situaci a poukazují na nedostatky v rozumové výkonnosti žáků či na nepřiměřené zvýšení rozsahu informací, jež žáci musí již v prvním ročníku gymnázia a středních průmyslových škol přijmout.

Proto jsme za předmět našeho zkoumání učinili odhalení některých současných hlavních příčin poklesu prospěchu, jak se jeví v prvním ročníku gymnázia a středních průmyslových škol.

ANALÝZA SOUČASNÉHO STAVU

Rozbor současného stavu prospěchu byl proveden metodou analýzy školských dokumentů (třídních výkazů), přičemž jsme vycházeli z celkového počtu 1 068 žáků prvního ročníku středních průmyslových škol (516) a gymnázia (552). Náhodným výběrem jsme získali pět gymnázií z Východočeského kraje a pět středních průmyslových škol z kraje Východočeského a Středočeského. Domníváme se, že uvedený počet žáků je reprezentativní k tomu, abychom mohli vyslovit dílčí závěry.

Bylo zjištěno, že žáci přijatí do gymnázia přišli z osmého ročníku základní školy s prospěchovým průměrem 1,52. Žáci přijatí do středních průmyslových škol měli v osmém ročníku základní školy prospěchový průměr 1,67. Při hlubší analýze studijních výsledků jsme zjistili, že mezi prospěchem přijatých děvčat a prospěchem chlapců nejsou statisticky významné rozdíly, i když průměrný prospěch děvčat je poněkud lepší.

Z provedené analýzy prospěchu těchto žáků v základní škole a v prvním ročníku gymnázia a středních průmyslových škol vyplynulo, že došlo k poklesu prospěchu v průměru přibližně o jeden prospěchový stupeň. U žáků gymnázia činilo toto zhoršení 0,982 stupně, u žáků středních průmyslových škol 1,071 stupně. Z porovnání prospěchu mezi chlapci a děvčaty byl zřejmý větší

pokles prospěchu děvčat. Tento pokles prospěchu děvčat je statisticky významný na hladině 5 %.

Rovněž můžeme konstatovat, že k výraznějšímu poklesu prospěchu došlo u žáků, kteří přišli z venkovských základních škol. Ovšem zhoršení prospěchu při srovnání s prospěchem žáků městských základních škol není statisticky významné na hladině 1 % až 5 %.

Z analýzy dále bylo možno zjistit, že ke zhoršení prospěchu nedošlo ve všech vyučovacích předmětech rovnoměrně. I když jsme si vědomi, že pokles prospěchu je determinován řadou faktorů, uvádíme pro doložení našeho zjištění tabulku poklesu prospěchu žáků ve všeobecně vzdělávacích předmětech gymnázia a středních průmyslových škol.

TABULKA Č. 1

GYMNÁZIUM

Předmět	Počet % žáků, se stejným prospěchem jako na ZŠ	Počet % žáků, u nichž klesl prospěch		
		o jeden stupeň	o dva stupně	o tři stupně
Český jazyk	25,07	58,44	16,49	—
Ruský jazyk	16,19	59,74	24,07	—
Matematika	26,58	60,74	12,68	—
Fyzika	18,20	43,35	34,36	3,89
Chemie	19,20	46,15	31,76	3,89
Biologie	18,20	49,05	30,16	2,59
Dějepis	29,88	50,64	19,48	—
Zeměpis	20,80	53,23	25,97	—

TABULKA Č. 2

STŘEDNÍ PRŮMYSLOVÉ ŠKOLY

Předmět	Počet % žáků, se stejným prospěchem jako na ZŠ	Počet % žáků, u nichž klesl prospěch		
		o jeden stupeň	o dva stupně	o tři stupně
Český jazyk	27,95	44,11	26,47	1,47
Ruský jazyk	25,30	50,00	24,70	—
Matematika	39,42	42,35	18,23	—
Fyzika	16,19	47,05	32,35	4,41
Chemie	20,60	35,29	44,11	—
Dějepis	35,31	35,29	23,52	5,88

Jak vyplývá z uvedených tabulek, dochází k největšímu zhoršení na gymnáziu v předmětech ruský jazyk, fyzika, biologie a chemie. Na středních průmyslových školách pak v předmětech fyzika, chemie a ruský jazyk. Překvapující pro nás bylo zjištění výrazného poklesu prospěchu v dějepise na obou typech škol i zhoršení v zeměpise na gymnáziu.

Interpretovat výsledky není jednoduchým úkolem především proto, že jsme byli nuceni aplikovat experimentální projekt, který bývá označován jako „ex post facto“. Byli jsme seznámeni s výsledky (závisle proměnná), avšak neznali jsme příčiny, proč ke změně závisle proměnné došlo. Je známo, že experimentální projekty „ex post facto“ nejsou pokládány za prestižní projekty, neboť badatel v takovém případě začíná zkoumání od účinku (závisle proměnné), v našem případě od poklesu prospěchu, a hledá dodatečně příčiny (nezávisle proměnné), jimiž by bylo možno vysvětlit daný stav.⁴ V těchto případech se v podstatě retrospektivně sleduje vliv nezávisle proměnných. Slabinou experimentálních projektů „ex post facto“ je, že chybí kontrola nezávisle proměnných, „co je snad ještě důležitější, není tam možný ani náhodný výběr“.⁵ Proto i v našem případě jsme museli vzít na vědomí pokles prospěchu jako hotový fakt a snažit se jej dešifrovat. Tato skutečnost přináší však ve výzkumu značné riziko v interpretaci příčin (nezávisle proměnných). Nesprávná interpretace může pramenit ze subjektivní předpojatosti, zvláště tam, kde pracujeme bez přesně vymezených hypotéz. V případě, že experiment „ex post facto“ je prováděn bez hypotéz, jsou v něm údaje pouze shromažďovány a pak interpretovány, je pak vystaven, jak uvádí Kerlinger, „ještě mohem většímu riziku nesprávné cesty“.⁶

Všech těchto úskalí jsme si byli vědomi. Ve snaze odhalit nezávisle proměnné, které intervenovaly na pokles prospěchu, jsme použili výzkumných metod, jež jsou pro takový typ výzkumných projektů adekvátní, tj. explorativních metod (interviewu a dotazníku), které byly doplněny testy rozumové výkonnosti a rozbořem zpráv předměťových komisí.

Pomocí metody rozhovoru a s užitím dotazníků jsme získali názory učitelů sledovaných středních škol. Získané výpovědi 152 učitelů jsme ještě doplnili názory ze zpráv předměťových komisí. Učitelé jsou převážně toho názoru, že současní žáci prvního ročníku gymnázia a středních průmyslových škol, absolventi nově koncipovaných základních škol, jsou aktivnější a vyznačují se intelektuálními návyky. Projevuje se to hlavně v netradičních formách výuky, jakými je problémové a skupinové vyučování. Tyto metody a formy výuky se již zřejmě aplikují větší měrou na základních školách.

Značná část učitelů gymnázia a středních průmyslových škol (42 %) se domnívá, že žáci nejsou ze základních škol na studium adekvátně připraveni. Na základě vstupních didaktických testů i výsledků při opakování učiva základní školy bylo zjištěno, že absolventi základní školy přijatí na gymnázium a střední průmyslové školy mají závažné nedostatky v základním učivu. Často žáci nechápou ani základní struktury v předmětech. U žáků převládá tendence osvojit si učivo na základě pamětního učení.

Učitelé zjišťují prudký pokles pozornosti u žáků při delším souvislém monologickém výkladu. Tuto skutečnost si vysvětlují tím, že žáci vstupují do prvního ročníku gymnázia a středních průmyslových škol o rok dříve. Učitelé a předmětové komise se domnívají, že žáci současného prvního ročníku se liší od žáků prvního ročníku dříve tím, že nejsou schopni při souvislém monolo-

gickém výkladu učitele koncentrovat se na výklad a především si zaznamenávat podstatné myšlenky z výkladu učitele do svých sešitů. Podobné hlasy se však ozývaly i dříve. Připomínky tohoto druhu nejsou specifické pro současnou dobu. Na základních školách převažuje totiž ještě stále tradiční způsob prezentace hotových poznatků, aniž by byl žák nucen samostatně provádět myšlenkové operace. Základní učivo se žákům napíše na tabuli, nebo je učitelem nadiktováno. Učitelé na gymnáziu a středních průmyslových školách však vyžadují, aby studenti byli schopni zaznamenávat si podstatné myšlenky výkladu učitele do svých sešitů.

Učitelé gymnázia a středních průmyslových škol uvádějí, že absolventi základní školy nemají dovednosti a návyky samostatné práce s učebnicí a jinými zdroji poznatků. Zprávy předmětových komisí potvrzují konstatování učitelů. V této oblasti nedošlo tedy k výraznějšímu posunu, neboť i dříve základní devítiletá škola byla kritizována, že absolventům základní devítileté školy chybí návyky samostatné práce vůbec.

Za nejzávažnější pak pokládáme konstatování učitelů gymnázia a středních průmyslových škol, že žáci nepřicházejí do prvního ročníku se správně vytvořenými studijními návyky. 50 % všech dotazovaných učitelů se domnívá, že žáci nemají v prvním ročníku vytvořené studijní návyky, 38 % učitelů uvádí, že jejich studijní návyky mají nedostatky. Pouze 12 % učitelů je přesvědčeno, že v průběhu docházky do základní školy si žáci vypracovali potřebné studijní návyky, které jim umožní zvládnout požadavky střední školy.

Domníváme se, že problematika studijního stylu a studijních návyků je velmi závažná a mělo by se jí věnovat více pozornosti. Zjistili jsme totiž na základě výzkumu, který nebyl dosud publikován, že studijní styl se vytváří již v průběhu návštěvy základní školy. Na středních školách žáci již nejsou ochotni ho měnit, byť byl neefektivní. Obávají se riskovat. V podmínkách základní školy jim totiž přinesl určité pozitivní výsledky.

Za závažnou determinantu, která způsobuje pokles prospěchu, je nutno pokládat rozdílnost stylu didaktické práce učitelů základní a střední školy. Na základě rozboru výsledků, které byly získány explorativními metodami od žáků středních škol, můžeme konstatovat, že 68 % žáků prvního ročníku střední školy tvrdí, že jim styl učitelů na střední škole nevyhovuje. Především upozorňují na málo srozumitelný výklad, v němž chybí názorný materiál, tempo výkladu je příliš rychlé a převládá zaměřenost na diktování učiva namísto vysvětlování. Při zkoušení vyučující vyžadují přesné formulace pouček bez ohledu na pochopení učiva.

V neposlední řadě uvádějí žáci prvního ročníku střední školy pedagogicky netaktní chování, které se projevuje v ironických poznámkách a sarkazmu, což žáky výrazně demotivuje.

Mimo jiné jsme ve výzkumu také konfrontovali názory žáků s názory učitelů na metody a postupy učitelů osmé třídy základních škol a učitelů první třídy středních škol. 62 % učitelů středních škol se domnívá, že není rozdíl mezi metodami a postupy učitelů základní a střední školy. 12 % respondentů se k této otázce nevyjádřilo. Pouze 26 %, tj. každý čtvrtý učitel, přiznává, že jsou rozdíly v didaktické práci mezi učiteli základní a střední školy. Tato skupina uči-

telů vypovídá, že rozdíly spočívají v tom, že středoškolští učitelé upřednostňují monologické metody a není kladen důraz na aktivitu žáků ve výuce jako na základní škole. Za závažné pokládáme i tvrzení, že středoškolští učitelé požadují především samostatné nastudování látky přímo z učebnice. Je evidentní, že na tento styl práce žáci na základní škole připravováni nejsou.

Středoškolští učitelé se dále domnívají, že mezi základní a střední školou jsou podstatné rozdíly ve zkoušení a hodnocení žáků. Jsou toho názoru, že jejich zkoušení a hodnocení je podstatně náročnější, než bylo na základní škole. Tato skutečnost je jednou z příčin demotivace žáků, což může mít za následek vznik trémy (s příslušnými vegetativními změnami, např. zčervenání, selhání hlasu, pocení apod., a psychickými změnami, např. snížení koncentrace pozornosti, zhoršení reprodukce z paměti apod.). Tréma má úzký vztah k mínění žáka o vlastních schopnostech, což dále souvisí s úrovní aspirace žáka a jejím kolísáním.⁷

Jedním ze závažných faktorů, jež ovlivňují prospěch žáků v prvním ročníku gymnázia a středních průmyslových škol, se jeví i vliv nového kolektivu, do něhož žák základní školy vstupuje při přechodu na gymnázium a střední průmyslovou školu. Jak uvádějí četné sociometrické výzkumy např. sovětských pedagogů a psychologů (Kolominskij, J. L. Kiričuk aj.), mají rozhodující roli v novém kolektivu vliv žáka na vrstevníky, morální vlastnosti, společenská angažovanost, intelektové vlastnosti apod. Ať už je status středoškoláka v novém kolektivu dán čímkoli, je vždy činitelem, jenž má výrazný vliv na jeho chování a sebeuvědomění. Nepříznivé postavení v kolektivu spolužáků bývá dokonce jednou z hlavních příčin poklesu prospěchu, někdy i předčasného odchodu ze školy.

Na základě empirického výzkumu můžeme konstatovat, že mnohým žákům způsobuje značné potíže adaptace na nové školní prostředí. Nové třídní kolektivy i nový didaktický styl učitelů jsou skutečnosti, které adaptaci rozhodně neulehčují a spolu s náročnější výukou a přípravou na výuku vedou ve svých důsledcích k poklesu prospěchu po přechodu do prvního ročníku střední školy.

Výzkumem bylo dále zjištěno, že na prospěch žáků silně působí výrazná změna v jejich denním režimu, neboť značná část žáků, především středních průmyslových škol, dojíždí do školy, či je ubytována v domově mládeže. Žáci prvního ročníku, kteří denně dojíždějí, popřípadě bydlí v domově mládeže, mají výrazně horší prospěch nejen vzhledem ke svému prospěchu na základní škole, ale i ve srovnání se spolužáky žijícími v místě školy. Pokles prospěchu žáků dojíždějících deset a více kilometrů i žáků ubytovaných v domově mládeže je statisticky významný na hladině 5 %. Konkrétním projevem této skutečnosti je mimo jiné i převaha známek dostatečných oproti žákům žijícím v místě sídla střední školy.

Při úvaze o příčinách, které vyvolávají pokles prospěchu, je nutno zvážit také intelektuální kapacitu žáků v prvním ročníku gymnázia a středních průmyslových škol. Na základě šetření, jež jsme prováděli s použitím Ravenova testu intelektuální kapacity, Váňova inteligenčního testu přepracovaného a standardizovaného VI. Hrabalem a testu Army-beta jako doplňku k zjištění názoro-

vých složek myšlení, jsme zjistili, že 72 % žáků, u nichž výrazně poklesl prospěch, má IQ odpovídající požadavkům nároků pro studium na gymnáziu a středních průmyslových školách. Výrazný pokles prospěchu jsme konstatovali u žáků, kteří v prvním pololetí byli klasifikováni třemi i více známkami čtvrtého stupně. Proto nelze zhoršené studijní výsledky přisuzovat jednoznačně sníženému intelektu žáků přijatých na gymnázia a střední průmyslové školy, jak se to často děje.

Pomocí již výše uvedených explorativních metod jsme od žáků prvního ročníku gymnázia a středních průmyslových škol získali údaje, jež svědčí o tom (na základě jejich výpovědi), že 67 % žáků nechtělo původně studovat na škole, kam byli přijati. Např. dívky, které chtěly studovat na střední ekonomické škole, studují na gymnáziu, chlapci, kteří chtěli původně studovat na střední průmyslové škole, studují na gymnáziu, děvčata, která původně chtěla studovat na pedagogické škole, studují na střední průmyslové škole atd. Ti žáci, u kterých došlo k výraznému prospěchovému poklesu (kteří byli v pololetí klasifikováni třemi i více dostatečnými), uvádějí, že ke studiu byli přinuceni rodinnými příslušníky, aniž byl vzat ohled na jejich vlastní stanovisko. 89 % žáků této prospěchové kategorie uvádí, že ke studiu byli „vmanipulováni“. Těmto žákům chybí totiž potřebná motivace, jež by vycházela ze souladu schopností a zájmů žáka s potřebami společnosti a vedla by k uvědomělé volbě středoškolského studia.

Za jeden z dalších faktorů podílejících se na poklesu prospěchu lze pokládat určitou deziluzi, jež u žáků vzniká během studia v prvním ročníku střední školy, a její hlavní příčinu žáci spatřují ve stylu práce středoškolských učitelů, ve způsobu předkládání učebních obsahů a v minimální snaze těchto učitelů odstranit dosavadní zájmovou nevyhraněnost žáků, profesionální nevyhraněnost, mlhavost a nekonkrétnost žakovských představ o životní orientaci.

Jak již bylo řečeno, je pokles prospěchu žáků po přechodu na střední školu jev mnohafaktorálně podmíněný. Předpokládané příčiny poklesu prospěchu jsme uvažovali jak z hlediska učitelů gymnázia a středních průmyslových škol, tak z hlediska žáků, u nichž došlo ke snížení kvality prospěchu. Subjektivní názory a postoje žáků k uvažovaným příčinám se v podstatě od názorů a postojů učitelů neliší. Odlišné je však žáky uváděné pořadí příčin podle domnělé závažnosti.

Z výsledků našeho zkoumání vyplynulo, že žáci pokládají za nejzávažnější faktor zhoršení prospěchu náročnost učiva, a to jak obsahem, tak rozsahem. Tato skutečnost se promítá do doby přípravy žáků na vyučování. Doba přípravy obvyklá na základní škole již na gymnáziu a středních průmyslových školách nestačí a je podstatně překračována. Následující tabulka znázorňuje, o kolik více času věnují žáci prvního ročníku denně přípravě na vyučování oproti osmé třídě na základní škole.

ŠKOLA

ČASOVÁ DIMENZE

	stejně	o 1 hod.	o 2 hod.	o 3 hod. více
Gymnázium	15,3 %	32,6 %	38,9 %	13,2 %
Střední prům. školy	9,1 %	37,8 %	33,5 %	18,6 %

Z tabulky je zřejmé, že v obou typech střední školy je výrazně delší čas věnován přípravě na vyučování, než tomu bylo ve škole základní. Z uvedených údajů lze tedy usoudit i na snížení objemu volného času žáků gymnázia a středních průmyslových škol.

Podle názoru žáků dalším faktorem ovlivňujícím zhoršení prospěchu jsou na jedné straně vyšší nároky učitelů, jež jsou však obvykle spojeny s méně didakticky zpracovaným výkladem. (Zaujal nás názor žáků středních průmyslových škol, kteří se kriticky vyjadřovali k didaktickým dovednostem učitelů — absolventů ČVUT).

Přesto, že jsme zaznamenali zvýšení časové dotace žáků na přípravu na vyučování, tedy kvantitativní nárůst, ukázalo se ve výzkumu, že kvalita přípravy je s tímto nárůstem v rozporu. Studijní styl žáků je provázen řadou závažných nedostatků. Např. bylo zjištěno, že žáci nezačínají přípravu nejobtížnějšími partiiemi (80 %), přeskakují grafy a tabulky v učebnicích (72 %), 64 % žáků nevyhledává ve slovníku význam neznámých slov. Při výkladu učitele se 76 % žáků snaží zapisovat doslovné formulace. Tentýž počet žáků nedokáže odhadnout čas potřebný k nastudování učiva. 90 % dotazovaných žáků uvedlo, že při zkoušení opakovaně selhali, ačkoli se domnívali, že učivo ovládají a že mu rozumějí.⁸

ZÁVĚRY

Jak již bylo úvodem řečeno, přechod žáků ze základní školy na gymnázium a střední průmyslové školy byl v minulosti i v současnosti je spojen s poklesem prospěchu. Tato skutečnost je známa. Cílem našeho výzkumu bylo zjistit některé z příčin, které tento pokles prospěchu způsobují. Aktivizovala nás především přestavba československé výchovněvzdělávací soustavy, jejíž součástí se stalo ve školním roce 1983/1984 všeobecné ukončení základní školy jejím osmým ročníkem a v následujícím roce došlo v rámci nově koncipované desetileté školní docházky k přechodu celé populace osmé třídy základní školy na některý ze tří existujících proudů středního vzdělávání.

Náš průzkum potvrdil, že pokles prospěchu zůstává i v nové koncepci výchovy a vzdělávání závažným didaktickým problémem. Ve své stati jsme se pokusili na některé závažné determinanty tohoto poklesu upozornit. Možné příčiny nelze redukovat na nepřipravenost žáků, na špatnou didaktickou práci učitelů nebo dokonce na sníženou rozumovou výkonnost žáků. Je velmi obtíž-

né určit faktory dominantní. Pokles prospěchu je podmíněn celou řadou různorodých faktorů. Dominantnost určitého faktoru relativně závisí na subjektu a jeho vztahu k této skutečnosti, či k jeho zainteresovanosti v ní. Jiné faktory pokládají za dominantní učitelé, jiné žáci, jiný názor má výzkumník, jenž není přímým účastníkem výchovněvzdělávacího procesu na gymnáziu či střední průmyslové škole.

Přesto se domníváme, že je možné přijmout některá opatření, jež by všeobecně přispěla ke zmírnění existujících prospěchových potíží žáků v prvním ročníku gymnázia a středních průmyslových škol. Především máme na mysli užší spolupráci učitelů základních a středních škol, k níž jsou již samotnou přestavbou vysokoškolského učitelského studia vytvořeny optimální podmínky, neboť učitelé vyšších ročníků základních škol a učitelé středních škol získávají rovnocenné pedagogické i odborné vzdělání.

Náš výzkum prokázal, že středoškolští učitelé však nejsou vždy didaktickopsychologicky erudováni do té míry, aby respektovali v prvním ročníku středních škol věkové zvláštnosti žáků. Proto se jeví potenciálně prospěšné opatření, aby každý středoškolský učitel prošel určitou pedagogickou praxí na základní škole. Dosavadní pedagogická praxe v rámci vysokoškolského studia je sice potřebná, avšak vzhledem ke své krátkodobosti je její efektivita vzhledem k našemu problému jen omezená.

Pokládali bychom za účelné, aby učitelé středních škol, především třídní učitelé, od počátku své didaktické práce se žáky systematicky odstraňovali nedostatky a chyby ve studijních návycích či ve studijním stylu svých žáků. K optimálnímu řešení by mohla přispět i spolupráce s pracovníky pedagogickopsychologických poraden či s didaktiky učitelských fakult.

POZNÁMKY

¹ Více viz např. Taxová, J.: *Pedagogicko-psychologické problémy dospívání*. Praha, Univerzita Karlova 1983, s. 57—64.

² Např. Vasiljeva, E. K.: *Semja i jejo funkcii*. Moskva, Statistika 1975; Golomštok, A. E.: *Vybor professii i vospitanii ličnosti školníka*. Moskva, Pedagogika 1979, aj.

³ Koudelková, A. — Kučerová, L.: *Školní prospěch u dívek a chlapců na druhém stupni ZŠ a výskyt specifických výchovných obtíží*. Pedagogika, roč. 26, 1976, č. 6; Cejnarová, Z.: *K problematice přechodu žáků ZŠ do gymnázia a jejich adaptace na studium*. Výchovný poradce 17, 1980, č. 4; Jáchim, F.: *Příprava žáků ZŠ k adaptaci na studium na gymnáziích a středních odborných školách*. Výchovný poradce 19, 1982, č. 3; Pírek, Z. — Potašová, M. — Šindelka, J.: *K procesu přechodu žáka ze ZŠ na SŠ*. KPÚ, Olomouc 1983 aj.

⁴ Více viz Skalková, J., a kol.: *Úvod do metodologie a metod pedagogického výzkumu*. Praha, SPN 1983.

⁵ Kerlinger, F. N.: *Základy výzkumu chování*. Praha, Akademia 1972, s. 358.

⁶ Tamtéž.

⁷ Více viz např. Kondáš, O.: *Tréma — strach ze skúšky*. Bratislava, SPN 1979; Kon, T. S.: *Kapitoly z psychologie dospívání*. Praha, SPN 1986.

⁸ Mojžíš, L.: *Pedagogicko-psychologická problematika přechodu žáků ze základní školy na školu střední*. (Diplomová práce Hradec Králové PF, 1986.)

МИЛАН КРАТОХВИЛ, ЙИРЖИ МАТУШКА НЕКОТОРЫЕ ПРИЧИНЫ СНИЖЕНИЯ УСПЕВАЕМОСТИ ПОСЛЕ ПЕРЕХОДА ИЗ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ В ГИМНАЗИЮ И СРЕДНИЕ СПЕЦИАЛЬНЫЕ УЧЕБНЫЕ ЗАВЕДЕИИЯ

Переход учеников основной школы в среднюю школу был всегда прежде, но и сегодня связан с снижением успеваемости. Целью исследования было открыть некоторые основные причины снижения успеваемости в начальной школе средних школ. Исследование охватило 1 068 учеников гимназий и ССУЗ. При трактовке результатов был использован экспериментальный проект «ex post facto» и при исследовании учеников и учителей были применены эксплоративные методы. У учеников определялась также интеллектуальная емкость.

Исследование показало, что снижение успеваемости и в любой концепции воспитания и образования остается важной дидактической проблемой. Причины снижения невозможно сводить к низкому уровню подготовки учеников, к плохой дидактической работе учителей или к низкой умственной работоспособности учеников. На снижение успеваемости влияет ряд разных факторов. Трудно определить доминирующие факторы. Доминантность определенного фактора относительно зависит от субъекта и его отношения к данной действительности или от его заинтересованности в ней. Одни факторы считают доминантными учителя, другие ученики, другие взгляды у исследовательских работников, которые не являются быть прямыми участниками воспитательно-образовательного процесса в средней школе.

Авторы однако считают, что можно принять некоторые мероприятия, которые бы в общих чертах содействовали при смягчении существующих затруднений в области успеваемости

учеников начальных классов средних школ. Прежде всего, резервы можно искать в более узком сотрудничестве учителей основных и средних школ, для которого уже сама перестройка вузовской подготовки учителей создает оптимальные условия, так как учителя второй ступени основной школы и учителя средних школ получают равное педагогическое и специальное образование.

Исследование показало, что учителя средних школ с педагогической и психологической точек зрения не всегда подготовлены так, чтобы могли в начальных классах средних школ соблюдать возрастную специфику учеников. Поэтому целесообразным считают авторы такие мероприятия, которые дали бы учителям средних школ возможность во время практических занятий работать в основной школе. Современная концепция педагогических практических занятий в рамках вузовской подготовки необходима, но с учетом их краткосрочность, их эффективность по отношению к данной проблематике весьма ограниченная.

Далее авторы считают целесообразным, чтобы учителя средних школ, и прежде всего классные учителя, систематически с самого начала своей дидактической деятельности устраняли недостатки и ошибки в учебных навыках и в учебном стиле своих учеников. Оптимизации решения этих проблем могло бы помочь и сотрудничество с работниками педагого-психологических консультационных пунктов или с дидактами вузовских педагогических факультетов.

MILAN KRATOCHVÍL, JIŘÍ MATUŠKA
TO SOME REASONS OF THE STANDARD DECLINE AT THE TRANSITION
FROM THE BASIC SCHOOL TO GRAMMAR OR SECONDARY VOCATIONAL
SCHOOLS

The pupils transition from basic to secondary schools has been associated with a standard decline. The goal of the research was to reveal some of the main causes of this standard decline in the first forms of secondary schools. The research was carried out with 1 068 grammar school students and vocational schools students. The experimental project „ex post facto“, and explorative methods were used for the interpretation of the results, those methods having been applied both on the students, and the teachers. Also the intellectual capacity of the students was examined.

The research has shown that the standard decline remains a major didactic problem also in the new conception. This decline is caused by a number of factors. The possible causes cannot be reduced to a poor pupils' preparation, teachers' poor educational work, or a lowered pupils' rational effectivity. The standard decline, being caused by a rather large number of factors, is a problem, where dominant factors can be determined only with difficulties. The dominance of a certain factor depends on the subject and his or her relation to the reality and his or her being interested in it in a relative way. Different factors are held dominant by the teachers, different by the students, another opinion again is shared by a research worker who is not a direct partaker in the educational process at a secondary school.

In spite of that the research workers think it is possible to accept some mea-

sures which might contribute to moderating the existing standard troubles of the first forms pupils at the secondary schools in general. First of all a better cooperation of the basic school and the secondary school could help here, for which optimal conditions have been established by reconstructing the university teachers' preparation itself, the senior basic forms teachers and the secondary teachers being given an equable educational and vocational training.

The research has shown that the secondary school teachers are not always so didactically and psychologically erudite as to respect the age specialities of the first forms secondary school students. Therefore it occurs to be a potentially useful arrangement to let each secondary school teacher experience a certain educational practice at the basic school. This is being practiced in the frame of the university study but as it is very short its effectivity is rather limited in the respect to the problem followed here. Further on the authors consider it useful to advise the secondary school teachers, especially class-masters, to remediate insufficiencies and mistakes of their pupils, of their study habits, or their study styles, and that from the very beginning of their educational work. Also some kind of cooperation with the workers of the educational and psychological bureaus or with the methodicians of the teachers' training faculties might contribute to the optimal solution of the problem.